

Psykopater

Af KIM HUNDEVADT

De findes overalt: Psykopater. Ikke blot i fiktionens verden, men også i familien, i omgangskredsen, på arbejdspladsen. Og de er umulige at helbrede.

Psykopater skal ses i biografen:

Dennis Hopper i rollen som en lattergas-sniffende Frank Booth i Blue Velvet. Robert de Niro som en hævngherrig Max Cady i Cape Fear. Anthony Hopkins som den superintelligente Hannibal "The Cannibal" Lector. Og selvfølgelig Jack Nicholson i utallige glansroller som charmerende galning - fra Jokeren i Batman til Satan selv i Heksene fra Eastwick.

De er på én gang frastødende og fascinerende, men vi bør kun møde dem i fiktionens verden. I det virkelige liv skaber de kaos omkring sig og volder andre mennesker stor ulykke.

»Psykopater vil kravle hen over alle lig for at få magt. Og det er næsten umuligt at forsvare sig imod dem. Hvis man kommer ind i flammen, brænder man op,« siger erhvervspsykologen Kirsten Kullberg og slår fast, at psykopater ikke er syge i traditionel forstand:

»Men deres omgivelser bliver syge af at være i selskab med dem.«

De internationale skøn over psykopaternes andel af befolkningen varierer fra cirka 1 til 5 pct., men de fleste samler sig omkring 2-3 pct. Det vil sige, at mellem 100.000 og 150.000 danskere kan få en klinisk diagnose som psykopat. Og mange flere har psykopatiske træk - uden at være gennemsyret af dem.

Psykopaterne findes overalt. I familien. I omgangskredsen. På arbejdspladsen. De kan have et fantastisk drive og store armbevægelser, som virker dragende på andre mennesker, men bag facaden aner man kulden og hensynsløsheden.

Den klassiske psykopat

Jyllands-Posten har talt med en lang række læger og psykologer med et førstehånds kendskab til psykopaterne og deres ofre, og de giver følgende signalement af den klassiske psykopat:

- Han (to ud af tre er mænd!) er som regel charmerende og karismatisk og har en udpræget evne til at imponere sine omgivelser. I mange tilfælde er han også veltalende og intelligent og har derfor let ved at vinde andre mennesker for en sag.
- Han har grandiose forestillinger om, at han f.eks. skal lave virksomheden om til et verdensfirma, gøre den lokale idrætsforening til en europæisk storklub, revolutionere det danske skolesystem eller sundhedsvæsen eller markedsføre et nyt produkt, som bliver den største salgssucces i nyere tid. Men ved et kritisk gennemsyn viser de monstrøse projekter sig ofte at være luftkasteller.
- »En psykopat mangler realitetssans. Han vil konstant erobre hele verden og har altid ti projekter kørende på én gang. Men logistikken mangler,« siger erhvervspsykologen Niels Peter Rygaard.
- Han er selvoptaget og egocentrisk og (mis)bruger andre mennesker for egen vindings skyld, og han ligger ikke søvnløs om natten med dårlig samvittighed over, at han skader folk omkring sig. Han kan være hensynsløs mod sine "undersåtter" i familien og på jobbet, mens han forstår at smigre folk, som sidder højere oppe i hierarkiet.

Uden ansvar

»Psykopaten har et stort behov for magt. Det er en del af hans identitet. Målet er at fremstå som storheden selv, som den, der kan sætte sig ud over love og regler, fordele goderne og straffe dem, der ikke vil makke ret,« siger Kirsten Kullberg.

- Han er ude af stand til at forstå andre menneskers følelser, og han føler ikke noget reelt ansvar - især ikke, når tingene begynder at køre skævt. Så vil det altid være *de andres* skyld! Psykopater laver aldrig fejl!

»Hvis man endelig griber en psykopat med fingrene i kagedåsen, er han en sand mester i at bagatellisere og bortforklare, og fordi han forstår at manipulere, lykkes det ham ofte at fremstille sagen som om, det i virkeligheden er ham, der er offer i sagen. Hvis man ikke er på mærkerne, sidder man pludselig og ynker ham i stedet for de reelle ofre,« siger Henrik Day Poulsen.

- Psykopaten har ingen respekt for sociale normer, og love og regler gælder kun, så længe de ikke står i vejen for ham. Han kan stikke en lodret løgn uden at rødme - og lyver ofte bare for sjovs skyld. Han har en evig trang til spænding. Og han er lunefuld og uberegnelig. Det ene øjeblik kan han være imødekommende og venlig. Det næste øjeblik kynisk eller vred.

Kort lunte

»Man bliver skiftevis trukket ind i varmen og sparket ud i kulden - og aner ikke hvorfor. Det man bliver rost for den ene dag, bliver man banket for den næste,« forklarer Niels Peter Rygaard.

- Han har en kort lunte, fordi han er impulsstyret. Hvis han føler sig krænket, bliver han ondskabsfuld. Han skaber også en paranoid kultur omkring sig og er overbevist om, at nogen forsøger at få ham ned med nakken.

»Psykopaten har en meget uklar forestilling om, hvem han selv er, og når man ikke har noget selv, bliver selvkontrol erstattet af kontrol med omgivelserne. Derfor opfatter han sine omgivelser som farlige og som fjender, der skal nedkæmpes. En psykopatisk chef vil i begyndelsen insistere på, at "vi er fantastiske", og "de andre er inferiøre skravl". Senere finder han også fjender i egne rækker og forsøger at kriminalisere folk omkring sig,« forklarer Niels Peter Rygaard.

Kendt fænomen

Stort set alle kan genkende en eller flere personer med psykopatiske træk, når de får dem beskrevet - f.eks. en skolelærer, en bekendt, en kollega eller en chef, siger organisations- og arbejdspsykolog i BST-Nord, Arne Grønberg:

»Vi kommer alle i berøring med dem. De fleste større virksomheder har psykopater ansat. I små virksomheder er sandsynligheden mindre, men her kan de til gengæld have en kolossal ødelæggende betydning, som i sidste ende kan true virksomhedens eksistens,« fortæller Arne Grønberg, som mærker en spirende interesse for at diskutere problemet. På onsdag skal han f.eks. holde et større foredrag om psykopatiske chefer i magistrernes fagforening, og alle pladser er for længst reserveret.

FAKTA

Kend din psykopat

- Robert Hare, en af verdens førende eksperter i psykopati, har lavet en tjekliste med 20 punkter. Listen bygger på undersøgelser af svært kriminelle – de eneste psykopater, som psykiaterne kan få adgang til, men de samme karaktertræk findes ifølge Hare også hos psykopater, som ikke har været i konflikt med straffeloven, og som måske oven i købet sidder i indflydelsesrige stillinger.
  - Hvis en person i udpræget grad har ét af de tyve psykopat-kendetegn, får han 2 point. Hvis han har det i mindre omfang, får han 1 point. Mens der er 0 point til folk, som overhovedet ikke passer til beskrivelsen.
  - Det vil sige, at man maksimalt kan score 40 point på skalaen. Hvis man scorer over 30 point, vil Robert Hare ikke tøve med at anvende betegnelsen psykopat. Det skal dog understreges, at tjeklisten ikke kan bruges til at stille en klinisk diagnose.
1. Veltalende og charmerende
  2. Egocentriske og selvovervurderende
  3. Konstant behov for spænding og nye impulser
  4. Let ved at lyve og bortforklare
  5. Bedragerisk og manipulerende
  6. Ingen skyldfølelse og anger
  7. Svagt og overfladisk følelsesliv
  8. Manglende indlevelsesevne og empati
  9. Snyltende livsstil
  10. Opfarende, aggressiv og ringe selvkontrol
  11. Promiskuøs livsstil (hurtige forhold og utroskab)
  12. Tidlige adfærdsproblemer (før 12 års alderen)
  13. Kort tidshorisont. Ingen langsigtet planlægning
  14. Impulsiv
  15. Ansvarsløs som forældre
  16. Mange skilsmisser og mislykkede forhold
  17. Ungdomskriminel (før 15 års alderen)
  18. Ny kriminalitet under prøveløsladelse
  19. Manglende ansvar for egne handlinger
  20. Flere forskellige former for kriminalitet – fra indbrud og narkotika til vold, seksuelle overgreb og bedrageri.

Han vurderer, at cirka 10 pct. af de danske ledere har klare psykopatiske træk. I Sverige skabte headhunteren Lars-Olof Tunbrå for nylig stort postyr, da han i en bog postulerede, at 10-15 pct. af de svenske chefer er psykopater. En engelsk undersøgelse har sat andelen til mellem 12 og 16 pct.

Men alle eksperter er tilsyneladende enige om, at psykopaterne er relativt stærkt repræsenteret på de øverste poster, fordi de kan nå langt med deres særlige kombination af karisma, hensynsløshed og behov for magt.

I USA diskuterer man også, om en række hovedpersoner i de senere års største erhvervsskandaler (f.eks. Enron og WorldCom), som lænsede kassen for flere milliarder dollars, mens medarbejderne mistede arbejde og pension, og aktionærene satte formuer over styr, i virkeligheden var stjernepsykopater.

De var karismatiske og kastede deres selskaber ud i risikable forretningseventyr. De blev nationens mest feterede erhvervsledere, men da det skrøbelige fundament vaklede, sørgede de med løgn og bedrageri for at score kassen - vel vidende at andre måtte betale regningen. Bagefter viste de ikke nogen tegn på anger, men forsøgte at tørre ansvaret af på alle andre.

»De afslørede sig som følelseskolde og samvittighedsløse egocentrikere. De klassiske psykopatiske træk,« påpeger canadieren Robert Hare, en af verdens førende forskere på feltet, som mener, at skandalerne kunne være undgået, hvis headhuntere og bestyrelser havde været bedre til at *screene* for psykopati, før de satte folk med alvorlige personlighedsforstyrrelser i spidsen for en række af nationens største virksomheder.

Sammen med sin amerikanske kollega, Paul Babiak, er Robert Hare selv i gang med at udvikle et nyt diagnostisk værktøj, som med større sikkerhed end de gamle tjeklister (se boksen) kan hjælpe virksomhederne med at spotte psykopaterne, før de får for stor magt. Det skal bl.a. ske ved at lade omgivelserne vurdere, om en kandidat f.eks. er arrogant, samvittighedsløs og uetisk.

De danske eksperter, som Jyllands-Posten har talt med, er enige om, at folk med psykopatiske træk også her i landet har kæmpet sig frem til magtfulde poster som ministre, borgmestre og direktører for børsnoterede selskaber. Flere giver udtryk for, at de største politiske og erhvervsmæssige skandaler ofte giver associationer i den retning.

Men de er meget tilbageholdende med - i fuld offentlighed - at sætte navne på.

Bøde til Lotte Heise

For det første fordi det er ulovligt. Lotte Heise blev for syv år siden idømt dagbøder for i et radioprogram at kalde Hells Angel-rockeren Jørn "Jønke" Nielsen for »en dybt foruroligende psykopat«, og hun fik ikke engang lov til at føre sandhedsbevis for sin påstand. Retten mente, at den i sig selv var så ærekrænkende, at den måtte takseres til en bøde på 5000 kr.

For det andet fordi psykopati er en klinisk diagnose, som kræver et indgående kendskab til den pågældende person.

»Når jeg skal stille en diagnose, har jeg et omfattende sagsmateriale - f.eks. med udtalelser fra skolen og socialforvaltningen, så jeg kan se hele billedet. Det er klart, at når man som læge kigger rundt i medierne, må man gøre sig nogle tanker om bestemte personer - baseret på deres handlinger og udtalelser, men det er ikke tilstrækkeligt til at kunne fastslå, om folk rent faktisk er psykopater,« siger Henrik Day Poulsen.

I fagsproget bruger man i dag mere politisk korrekte betegnelser som "sociopat" eller "dyssocial personlighedsforstyrrelse", men den danske overlæge, Morten Birket-Smith, fra Bispebjerg Hospital hører til den voksende skare af eksperter, som vil have det gamle begreb tilbage:

»Man bliver nødt til at kalde en spade for en spade, og så lad os i herrens navn også kalde en psykopat for en psykopat,« siger Morten Birket-Smith.

Arveligt disponeret

Han tilføjer, at man kan være arveligt disponeret for psykopati:

»Men generne forklarer ikke det hele. Den bedste måde at lave en psykopat er at tage en far, som selv er psykopat, mens moderen er misbruger eller alkoholiker, og lade dem ignorere eller mishandle barnet i de første leveår,« siger overlægen.

De fleste eksperter er i dag enige i, at forstyrrelsen kan nedarves fra forældrene. Men den sociale opvækst har stor betydning for, hvordan man håndterer den genetiske defekt.

»Det er fælles for de fleste psykopater, at de ikke havde stabile og kærlige forældre, som de kunne knytte sig til. De ved ikke, hvad det vil sige at elske nogen, så de er følelsesmæssigt gået i stå som spædbørn, mens de har udviklet sig socialt og intellektuelt,« siger Niels Peter Rygaard.

De fleste er også enige om, at psykopater *ikke* kan behandles. Man kan f.eks. ikke appellere til deres skyldfølelse eller dårlige samvittighed. For de har ikke nogen.

Robert Hare forklarer, at hvis man skal lære et barn at føle skyld over, at det har skadet et andet barn, kan man henlede opmærksomheden på, at legekammeraten er ked af det. Men det virker ikke på psykopater, fordi følelser er som et fremmed sprog. Gruppeterapi kan endda gøre ondt værre, fordi den fungerer som et kursus i, hvordan man kan blive (endnu) bedre til at manipulere med andre.

Det største håb knytter sig i dag til en medicinsk behandling. Svenske forskere har for nylig påvist, at kriminelle med psykopatiske træk har en ubalance mellem de kemiske stoffer i hjernen. De producerer groft sagt for meget dopamin og for lidt serotonin. Det betyder, at man i teorien kan justere den kemiske balance og give folk medicin, så de kommer til at "føle" mere.

Henrik Day Poulsen mener dog, at en egentlig *psykopatpille* har lange udsigter:

»Det øger næppe medicinalindustriens lyst til at forske i psykopati, at hvis man endelig udvikler en pille, så gider psykopaterne ikke tage den. Den første betingelse for, at man kan behandle nogen er, at de selv mener, at de har et problem. Hvis de ikke vil samarbejde, fører det ingen steder hen,« siger Henrik Day Poulsen.

Tynget af samvittighed

Han anbefaler, at vi i første omgang bliver bedre til at identificere psykopaterne og forsvare os imod dem. Og i lighed med alle andre eksperter peger han på forsvarsregel nummer ét, når man opdager, at f.eks. ægtefællen eller chefen er psykopat:

Flygt!

»Det klogeste, du kan gøre, er at komme væk. Du kan ikke lave en psykopat om til et bedre menneske. Og du kan ikke vinde over ham i en magtkamp, fordi du er tynget af samvittighed og skyld, mens han vil gribe til et hvilket som helst middel - fra bagvaskelse til psykisk terror,« siger Kirsten Kullberg.

Niels Peter Rygaard supplerer:

»En psykopat vil altid være et skridt foran, fordi han finder dine svage punkter og blæser på alle regler. Han er også god til at splitte medarbejderne, og så længe halvdelen synes, han er pragtfuld, skal man ikke røre en finger. Den øverste ledelse eller bestyrelsen vil som regel ikke være særlig lydhør. Man er tit oppe imod, at han har skabt en forbigående succes, så holdningen vil være, at "nu har vi endelig fundet en handlekraftig mand". Derfor skal man vente, indtil det er åbenlyst for alle, at den er helt gal. Og så man skal have sin dokumentation i orden, når man peger på problemerne. I mellemtiden skal man ikke gå for tæt på ham. Man skal være formel, venlig og holde på reglerne - og for Guds skyld ikke lade sig kyse. Så bliver man spist bid for bid,« lyder Rygaards råd.

Kirsten Kullberg har også noteret sig, at psykopater engang imellem kan skabe resultater på kort sigt:

»Men i det lange løb koster de vanvittigt meget - både menneskeligt og økonomisk. Alene sygedagpenge og sociale ydelser til de mennesker, som bliver nedbrudt af den psykiske vold, kan løbe op i enorme summer,« siger Kirsten Kullberg, som har følgende anbefaling.

»Man burde samle al viden og undervise i psykopati på handelshøjskoler, universiteter og andre rugekasser for magtens elite. De studerende skal have et kursus, så de forstår, hvilke mekanismer man skal holde øje med. Jeg kunne også ønske mig, at rekrutteringsbranchen ville øge kendskabet til fænomenet, så man i virksomhederne blev bedre til at spotte dem. Vi er slet ikke grundige nok, når vi ansætter folk,« siger Kirsten Kullberg.

kim.hundevadt@jp.dk

FAKTA

Bøger om psykopati

- Bogen "Charmør og tyrann" giver et godt indblik i både psykopaternes og ofrenes verden. Den er skrevet af den norske psykiater Alv A. Dahl og journalisten Aud Dalsegg, men oversat til dansk.
- Den danske psykiater, Henrik Day Poulsen, har for nylig udgivet bogen "psykopater – når mennesker bliver hensynsløse og farlige".
- Den svenske headhunter Lars-Olof Tunbrå udsendte tidligere på året "Psykopatiske chefer – lika farliga som charmiga".
- Om kort tid udkommer på engelsk "Snakes in Suits: When Psychopaths Go To Work" af Robert Hare og Paul Babiak.